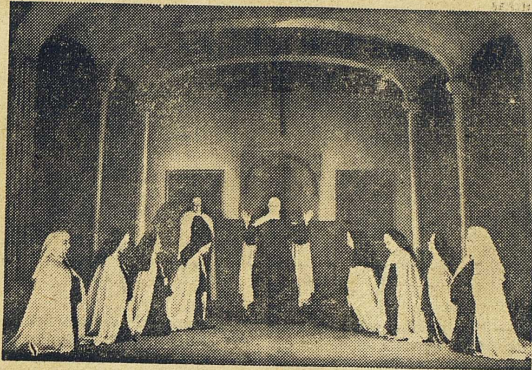

TILL ÅNGESTENS LOV

GEORGES BERNANOS sista verk, skådespelet "Karmelitsyst-rarnas samtal" (*Dialogues des Carmélites*), utkom för ett par år sedan i bokform, men har först nyligen, med utomordentlig framgång, uppförts på Hébertoteatern i Paris. Syftet var ursprungligen att skriva texten till en film, byggd på Gertrud von Le Forts för mer än tjugu år sedan utkomna roman "Die letzte am Schafott"; om denna romans be-römmelse i den katolska världen vittnar Paul Claudels ord att den "är fylld av en mystikens rike-dom som ingen annan bok sedan århundraden". Skådespelet avviker så mycket från romanen — som Bernanos vid författandet inte hade tillgång till — att det med rätta betraktats som ett självständigt verk; grundtankarna är dock gemensamma, och en redogörelse för dem kan i huvudsak behandla de båda böckerna som en enhet.

Bakgrunden är en rad faktiska händelser under den stora revolutionen. Nunnorna i det lilla karmelitklostret i Compiègne följdes för sin tro och vann

Scen ur "Dialogues des Carmélites", på Théâtre-Hébertot.

ära för sin ståndaktighet. Sedan klostret upplöstes möttes de i hemlighet och sökte så långt möjligt efterleva sin ordens regler. Denna motspänstighet ledde till deras häktning och dom. I fängelset tycks en glad väntan på martyrskapet, någon gång hos de yngre systerarna förbytt i rädsla, ha varit förhärskande; man diktade om Marseljäsen till en religiös hymn, slutande med orden "montons, montons — à l'échafaud et Dieu sera vainqueur" (stig upp, stig upp — på schavotten, och Gud skall segra). Den 17 juli 1794, tio dagar före skräckvåldets slut, gick de sexton nunnorna under sång — en under revolutionstiden ganska vanlig företeelse — till döden på Concordeplatsen; den yngsta var 28, de äldsta nära 80 år. Av en tillfällighet blev en av systerarna i klostret, Marie de l'Incarnation, inte gripen; hennes berättelser från klostret är en källa av vikt, och hennes gestalt hör till huvudfigurerna hos Le Fort och Bernanos. Dessa händelser skildrades år 1904 av Victor Pierre i en bok vars naiva fromhet inte hindrar en viss saklig fasthet i framställningen. Boken hette från början "Les seize Carmélites de Compiègne", men är i senare upplaga omdöpt till "Les Bienheureuses Carmélites de Compiègne"; år 1906 beatificerade påven nunnorna, förklarade dem vara "martyrer och saliga". Bevis av övlig art på att underverk inträffat i sammanhanget hade då förebragts.

*

I stora drag följer Le Fort och Bernanos det skisserade förloppet. De skildrar klosterlivets idyll, med nunnorna i munter glädje under bestyr och samtal, de inbrytande förföljelserna, motståndet, modet och martyrskapet. Men allt detta blir bakgrund till eller dialoger kring den helt diktade centrala gestalten: den unga Blanche de la Force, som nunna Blanche de l'Agonie du Christ (av Kristi lidande). Hon är förnäm, rik, vacker, frisk och glad, med en strålände och vital glädje — det är ett av intrycken. Allt detta som livet ger eller är fräts sönder av fruktan, fruktan för att något skall hända, för att det skall bli eldsvåda, för elaka människor, för konflikter, för onda handlingar, för livet och döden. "Livet var för henne likt som till brädden fyllt av en här-

lig dryck som blev bitter så snart hon lyfte den till sina läppar." Klostret blir tillflykten från denna spänning mellan livsvilja och skräck; det skall ge stillhet, ordning och skydd. Men livet och döden kommer också till klostret, först när den gamla priorinnan dör, sedan när revolutionens kommissarier bryter in. Ensam bland nunnorna sviker Blanche. Hon flyr, återvänder till sin bostad i Paris — modern har dött vid hennes födsel, fadern är avrättad, brodern har emigrerat — och lever där tillsammans med den pöbel som hon avskyr och fruktar; bara hon får leva gör hon vad som helst, hon blir slagen och förödmjukad, tas med till Concordeplatsen för att jubla och skräna vid avrättningar. Så kommer en dag raden av dödsdömda karmelitsystrar; Blanche står som vanligt bland mängden på torget; då alla kamraterna dödat tar hon upp den tystnade sången och går med av lyckta och förvissning förklarar ansikte till giljotinen.

Detta avtecknar sig mot de tre mera individuellt tecknade biper-sonernas karaktär och hållning. Den första priorinnan efter Blanches ankomst till klostret endast skymtar hos Le Fort; Bernanos har givit henne en viktig roll och låtit henne forma flera av skådespelets mest glänsande repliker. Hennes tro är fast och hård, utan mystik och fantasier, dogmatisk som den heliga kyrkans. Klostrets uppgift är bönen. "Vi är inte en anstalt för spänning eller för dygdens bevarande, vi är här för att bedja, endast bönen kan rättfärdiga vår existens, den som inte tror på bönen måste hålla oss för bedra-

gare eller parasiter." Blanche måste akta sig för alla överdrifter, säger hon; om man söker vara ödmjuk, blir man lätt högfärdig; de som tävlar för att hjälpa varandra "för att göra sig mera behagliga för Gud liknar de unga människor som byter puder och smink innan de går in i balsalen"; de flesta nunnor är inte bättre än människorna utanför, de får inte betraktas med en "dum välvilja som förslappar hjärtat och förvrider intelligensen" och egentligen blott är en metod att förgylla sitt eget elände. Men då priorinnan står inför döden grips hon av ångest och närmar sig otron; hon får gömmas för de yngre nunnorna för att inte bringa deras själar i fara genom sin hädska förtvivlan. Bernanos synes antyda att priorinnan, som älskar Blanche, med sin dödsfruktan lyckas få Gud att ge Blanche det mod som hon några år senare skall visa genom att dö frivilligt. Redan namnet, mor

Georges Bernanos.

Henriette de Jésus, pekar på denna relation med Blanche de l'Agonie du Christ.

Den andra priorinnan, mor Marie de Saint-Augustin, företräder samma, man kan säga officiella, linje som den första: bönen, den ovillkorliga underkastelsen inför Gud och de öden han utdelar, avvisandet av all entusiasm, all förkonstling i ödmjukhet, iver och offervilja. "Man får inte vrida och vända på sig för att bli ödmjuk, som en fet katt gör för att komma in i rättfällan." Hennes uppgift blir att inför nunnornas längtan till martyrskapet förkunna en undergivenhet utan exaltation. "Konventet drar fram sina brokiga glaspärlor", skriver hon i sin dagbok. "Mina döttrar leker än en gång med martyrtanken." "Men

man får inte jaga efter föraktet eller martyriet. Varje sak kommer i sin rätta tid." "En karmelitsyster som längtar efter martyriet är lika oduglig som en militär soldat som söker döden innan han utfört sin chefs order." Modet står nära högmodet; det anständiga är att offra sitt liv i ångslan, inte "med stora ord och stora gester, likt militärerna som före anfallet dricker sprit kryddad med krut". Att begära en ständaktighet som befriar från all fruktan är självförhävelse; "räkna aldrig med något annat slags mod än det Gud ger dag för dag, liksom en fickpenning". Är modet något högre än fruktan, är det inför Guds ansikte lönt att skilja mellan mod och fruktan, att stoltsera med modet och skämmas för fruktan? "Då man betraktar dem från det Götsemane där varje mänsklig ångest blev inkarnerad och helgad i Gud tycks mig åtskillnaden mellan fruktan och mod nästan meningslös, och båda blir ingenting annat än grannlåt." Med ord som dessa förbereder priorinnan ångestens förhållande.

Mor Marie de l'Incarnation, underpriorinna hos Le Fort och Bernanos, känner ännu starkare än flertalet systrar den säkerhet och den passionerade längtan till martyriet som närmar sig uppriktighet och högfärd. I opposition, kanske rent av i avund mot priorinnan söker hon framkalla beslut om martyrlöfte inför följelserna; hon irriteras av den nästan världskloka balansen hos sin chef. Men är de känslor hon hyser passande för offerdöden,

uppstår ett verkligt offer då det är efterlängtat? Nej, ensam bland nunnorna blir Marie försmådd; hon får se de andra gå till döden och själv leva vidare, hennes "offer blir offret". I skådespelets sista scen före avrättningen talar prästen—biktfadern med Marie. Hon säger: "Jag kan inte låta dem dö utan mig." Prästen: "Vad betyder Er vilja i den här saken! Gud väljer och undantar vem han behagar." Marie: "Jag är vanhedrad." Prästen: "Ja, det var det ordet jag väntade på. Jag fördömer det inte. Det är hos Er verkligen naturens ångestrop i lidandet. Där har Ni det blod som Gud begär av Er och som Ni måste offra. Ni skulle med glädje ha offrat det blod som flyter i Edra ådror. Ni skulle ha gjutit det som vatten. Men varje droppe av det blod det här gäller kostar Er mer än livet."

*

I början av boken och skådespelet är Blanchés rädsla och ångest en svaghet, något oroande, misstänkt eller till och med föraktligt. Bland de i sin tro starka och lyckliga systrarna är hennes vacklan mellan glädje och skräck främmande och farlig. I avsnitt efter avsnitt, scen efter scen förändras perspektivet. Ankungen blir svan, ankungen upptäcks vara svan. Blanche, som tidigare "ängslats över sin egen ångslan", kommer att godtaga den, ja, att bli stolt över den. Är inte fruktan och ångest, säger hon hos Le Fort, "något mycket djupare än mod, något som 'mer motsva-

rar tingens verklighet, världens ohygglighet och även — vår egen svaghet?" "Vad är det jag gör för ont", svarar hon underpriorinnan hos Bernanos. "Fruktan är ingen förörrätt mot vår Herre. Jag är född i fruktan, jag har levat i fruktan, jag lever i den nu, hela världen föraktar

fruktan, och det är alltså rätt att också jag lever föraktad." Priorinnan, som först sökt lugna och trösta Blanche, ser i hennes ångest ett offer "som Hans Majestät (den himmelske konungen) måste ta emot"; hon önskar att Blanche skall bära "ångestens kors" och "förbli ångesten trogen". Så blir Blanche värdig både sitt världsliga namn "de la Force" och sitt klosternamn "de l'Agonie du Christ"; de smälter samman. Då hon reciterar ordenssången ändrar hon med priorinnans gillande den femte raden, och sångens lydelse blir:

"Dein bin ich, geboren zu Dir,
Was verfügst Du zu tun mit mir?
Gib mir Reichtum oder Armut,
Gib mir Trost oder Trübsal,
Gib mir Zuflucht oder Todesangst,
Stüßes Leben, Sonne ohne Schleier,
Da ich ganz mich hingab:
Was verfügst Du zu tun mit mir?"

I Gertrud von Le Forts bok antyds skilda förklaringar till

denna vördnad för Blanchés ångest. Hon representerar hela världens dödsfruktan, hon delar Jesu lidande i Getsemane, hon blir Jesus som bär världens synder. Hos Bernanos framträder inte så klart sådana teologisk-religiösa tolkningar. Här skymtar tanken att ångesten i sig själv är ett värde inför Gud, som ett inslag i den heliga passion, förvirring och galenskap som Gud älskar. Man får inte tro, säger den unga syster Constance, som tycks vara Guds eget språkrör, att Gud är en mekaniker, en skollärare med sin färla, en domare med sin vågskål. "Annars skulle vi tro att Gud på den yttersta dagen skulle ta råd av vad man kallar allvarligt, omdömesgillt, förståndigt folk. Det är en vansinnig idé, syster Blanche. Ni har väl klart för Er att sådant folk alltid har betraktat helgonen som galningar, och helgonen är Guds verkliga vänner och rådgivare."

Vad innebär då Blanchés frivilliga död? Det ligger nära till hands att se den som det enda verkliga offret, som trons hårt tillkämpade seger över ångesten. Och sannolikt finns den tanken både hos Le Fort och Bernanos. Men särskilt hos den sistnämnde saknas psykologisk eller religiös tolkning på den punkten. Offerdöden framstår som ett mirakel, framkallat av mor Henriettes ställföreträdande lidande.

Ångesten är ledmotivet i Bernanos författarskap, från biografien över Drumont till de stora romanerna. Det passionerade och förtvivlade lidandet och sökandet formar de gestalter som avskys av de "välsinnade och rättänkande". "Fruktan är dock Guds dotter, återlöst på natten till långfredagen", skrev han i "La Joie" tjuu år före sin död. "Hon är inte vacker att se på — nej! — ibland förhånad, ibland fördömd, försmädd av alla... Och dock, glöm inte bort den saken: hon sitter vid huvudgärden under varje dödskamp, hon för vår talan hos Gud." Men denna ångest hör inte samman med den fasta tron, som ger trygghet och hopp, den är tvivlets och osäkerhetens följeslagare. Det paradoxala i denna romantik blir att ångesten framstår som ett offer, genom vilket Gud skall bevakas att existera. Det är en paradox som möter hos raden av stora katolska författare, som i ångestens namn förkunnar tron och avslöjar tvivel. Men renare och med mera äkta ångest har inte denna bön om förbarmande betts än av Bernanos; det är Blanchés slutligt vunna extatiska förvisning som han sökte ännu på dödsbädden.

HERBERT TINGSTEN